

Győri László

A kulcs

1942-ben igen kemény tél volt, amikor megszülettem, a félméteres hóra akkor is esett. Nagyanyám szerint az semmi, régen arra ébredtek, hogy nem látnak ki az ablakon, a hó az eresz alját verte, úgy fúrták ki magukat a házból. Ugyanazon év tavaszán akkora belvíz járta meg a falut, hogy sík tenger volt arrafelé minden utca. Nagyanyám szerint hagyján, gyerekkorában a tanyáról úgy jártak iskolába, hogy amikor beértek a Széna térre, hónuk alól elővették a gólyalábat, azon keltek át a vízen. Amikor hároméves voltam, elcsavarogtam otthonról egészen a három házzal arrébb nyíló sarokig, a rendőr kézen fogott, már éppen vitt befelé az órsre, amikor anyám – hazafelé jövet – álmélkodva csapta össze a kezét: – Hát a kisfiamat meg hova viszi? Négyéves koromban addig gyalogoltam sarokról sarokra, amíg a város másik felében a Kígyó utcába, a Kígyó utcában pedig keresztanyámhoz nem értem. Füllentettem neki egyet, s egész nap keresztapámat néztem, hogy keveri ki a túróenyvet (a kazeint), hogy tömi tele a dobkályhát, hogy fűrészel, hogy csapol. Nagyanyám este azzal fogadott, be van áztatva a kötél! Ugyanebben az időben összevesztem a legjobb barátommal a tejhordó edény nevén: azt merte állítani, kandlinak hívják a tejeskannát. Azt állította, hogy a vízholdó füles edény kanna, ami tudnivaló, hogy kanta. Volt vagy tíz ház közöttünk, már ez a távolság ekkora nyelvi különbséget emelt közénk. Úgy összevesztem vele, hogy napokig rá se néztem. Vérig sértett, főleg a kandli, meg voltam róla győződve, hogy beteg. De a játék csak visszahúzott. Színjük gerendájára hinta volt fölszerelve, ami nekem igen nagy élmény volt, nálunk nem adtak a gyerekekre, dehogy aggattak a gyerekek hintát, mondjuk az eperfára csak azért, mert gyerek. Az én játékom (később) a bodzafapuska volt, amit én fabrikáltam, igazán könnyű, csak levágysz egy darab ágat, kitolod belőle a belét, faragsz neki egy nyeles durrantó fát, a két végébe megrágott kenderkócot fojtasz, a durrantót a hasadnak támasztod, s nyomod kifelé a töltényt. Olyan éles csattan, mint egy puszkagolyó, olyan erővel dörren ki a tömött kóc, hogy a szemed is kiviszi, ha nem vigyázol. A böjti szelek idején papírsárkányt ragasztottam. Előkészületül egy marok nádat metszettem a Cigánygödörben, több előkészület, egyéb mismás nem is nagyon kellett hozzá. Szabad Nép akadt, elég nagy lepedő, a kevés zsineg a kerethez, a kantárhoz, a marék liszt is megvolt a csirizhez. Föleresztő madzag is akadt, a kamrában egy szegen csokorban lógott a kötözőmadzag a zsákoknak, egy kicsit sok volt rajtuk a csomó, mindegy, úgy is megtette. Hatszögletű sárkány járta, a böjti szél egész nap a levegőbe tűzte, úgy lebegett odafönt, mint az ikrás mézben a légy. A gyerekek anyanyelve a

sárkány, felnőttként napokig méricskéltem, szabtam, ragasztottam, mindhiába, lecsapott, összetört.

Közös gyerek-felnőtt játék volt a libakeresés. A kisárguló kölköklibát kicsaptuk az utca fűvére. Legelésztek, beszélgettek a papatyik, aztán – hogy senki sem őrizte őket –, fűszálról fűszálra totyogtak, nem néztek házszámot, utcanévet, csak mentek, mentek a végtelen pázsiton. Este: – Jaj, hová lettek a libuskák?! – Az egész had, anyám, nagyanyám, én, fölkerelkedtünk egy-egy söprűvel, utcáról utcára keringtünk libakeresőben. Erre voltak, arra jártak, híresztelték, a végén rájuk is találtunk: a falka összebújva, némán üldögélt egy fának a tövében, s amikor megláttak bennünket, kinyílt a csőrük, még nekik állt feljebb, hogy mért hagytuk el őket, szegény árvák hiába sírtak utánunk.

A legnagyobb közös játék azonban az örökös munka volt: otthon az udvaron, a kertben, s kint a földeken. Fát vágni, kertet ásni, szappant főzni, szilvalekvárt kavargatni, tyúkólat kisöpörni, baromfinak, sertésnek enni, inni adni, a trágyát kihordani, a takarmányrépát, a polyvát behordani, répát reszelni, tököt vagdalni, tavasszal kimerni a hídlást.

Az istállóban a lovak faránál egy téglavályú, egy téglárok van a földbe ásva, oda folyik a lé. A vályú nincs ugyan betonból, az alja még csak téglával sincs kirakva, egy idő után azonban úgy átázik, hogy már nem szívárog, nem apad, hanem egyre csak dagad, s néhány hónap múlva kezd kicsapni, habosodik az alja szalma. Néprajzi folyóiratunkban olvastam jóval később, hogy régen a rózsafabotot a hídlásban avatták. Ha én ezt akkor tudom, micsoda rózsabotjaim lettek volna, sóhajtottam, és becsuktam az Ethnographiát. De hát nem élünk egyszerre két időben, ideje kimerni a trágyalét. Amikor a lovak munkán vannak, a hídlásról félrehúszom a nehéz, húggyal átitatódott, vastag deszkákat, s vödörként kimerem a zubogó, orrszúró, sötétsárga folyadékot. Súlyosan ringatózik a vödörben, ki-kiloccsan földre, a bokámra, a rosszacská cipő, amit erre az alkalomra húztam föl, cuppog. Sokat fordulok, amíg a zagyot elérem. A zagyot már csak úgy nagyjából lögybőlöm ki, jusson legközelebbre is.

Őszi munka a napraforgóverés, a kukoricafosztás. Apám szekérszámra hordja haza a napraforgófejeket, egy-egy akkora, mint a vajling. Kiterítjük az eperfa alá a nagyponyvát, arra hányjuk le őket. Egy délután aztán az egész család körbeüli a dombot egy-egy többnyire söprűnyélből leszabott alkalmas hosszúságú bottal, s a fejeket elverjük, mint a kétfenekű dobot. Ahogy a tányér egyik felére rácsapunk (leütés), a másik felén a magvak kiugrálnak (felütés), s röpülnek szanaszét. Az ütőegyüttes késő estig játszik a napraforgón. Az utolsó ütem után a rosta színjátéka következik. A kukoricafosztás belenyúlik a szeptemberbe. Ugyanaz alatt az eperfa alatt fehérленek a kibontatlan csévék, mert nem „szárra” fosztunk. A család apraja-nagyja ismét nekiült, kezén egy-egy fosztókával, amely egy kihegyezett rövid pálcika, madzaggyűrű van rákötözve, azt húzzuk rá az ujjunkra, hogy rögzítsük a munkához. A csőre boruló csuhéjba (csuhéba) szűrjük a kukorica bajusza felől, hüvelykujjunkkal a fosztókára szorítjuk a csuhéjt, s lerántjuk a csőről. Két, legfeljebb három mozdulat le is viszi róla az egészset. A fosztás hangja a hasadás. Hol vékonyan szól, hol vastagabban, a szerint, mennyi csuhéjt fogunk be egyszerre, s nyilvánvalóan a csőtől is függ, hogy milyen hangot ad.

A csuhéjt a ló nem szereti, a tehénnel etetik föl. Ha nincs tehén, ha nincs Citrom, mert elvitte a hóhér, akkor sem szárra fosztjuk, a hagyomány ugyanis mindennél erősebb, magyar ember szárra nem foszt. Ha nincs Citrom, mi használjuk föl, amennyit csak lehet. Lábtörlőnek, s persze, papucsnak. A csuhéjt beáztattuk, csíkokra hasogattuk, mint a lányhaját, három ágból egybefontuk, s egy deszkalapra hajtogattuk a belevert szögek mentén. Egy vastagabb fonatból a talpa, egy vékonyabból a feje készült. Szavamat ne felejtsem: a fonatok hajtásait zsineggel egyenként egymáshoz varrtuk. Meg lehetne próbálni, mint a sárkánykészítést is, a papucs se emelkedne föl, szétmállna, szégyenkezve nézegetném a formátlan fonatot.

Az udvaron egyébként, ha napraforgó, ha kukorica nem foglalta el, csak a tyúkok, a libák, a kacsák meg a kecskék tanyáztak. Az istálló előtt egy szélesebb darabját téglával rakatta ki a nagyapám. Az egyik helyen rejtélyes módon be volt horpadva, mintha egy harang zuhant volna rá. Itt egy gödör állt, mesélte nagyanyám, innen ástak földet a házhoz, vert fal az oldala, nem téglá. A horpadás olyan volt, amilyen valakin egy jegy, amelytől élete végéig más, mint a többi. Ha elém hozzák egyszer a halott udvarokat, messziről ráismerek róla. Ez előtt a gödör előtt néha-néha kukoricát pattogtattunk. Ritka, ünnepélyes alkalom volt, ha apám egy-egy vasárnap délután gondolt egyet: – Na, ne pattogtassunk kukoricát? – Pattogtassunk! S máris ugrottam gallyat gyűjteni, hoztam kasban kukoricacsutkát (csutát), anyám a két rostát, apám lemorzsolts egy rostára valót, az udvart tisztára söpörtük, s föllobbantottuk a lángot. Parázson pattog a kukorica. Az egyik rostában a szemek, a másik a tetejében. Apám kezdte, rázta a rosta harangját a parázs fölött, amíg csak állta a keze a tüzet, a szeme a füstöt, akkor folytatta más, így ment kézről kézre a rosta, amíg a kukorica végre meg nem adta magát, s az első szem neki nem ugrott a rosta tetejének. Megeredt a zápor, vagy inkább a jégeső, verte a kéreg belsejét a sűrű, fehér zuhé. A rosta unos-untalan félrecsúszott, a szemek a résen át kiszökdeltek a földre, hiába, a ritka kincset még onnan, a porból is fölkapkodtam, egyenesen a számba. A tyúkok ott káráltak, ott lábatlankodtak körülöttünk, a hátuljuktól egyet-egyet ők is odapattogtattak.

Van egy amerikai gépem, ma, ötven évre rá azon készítem a popcornot a konyhában. – Már megint? – húzza el a száját a fiam. De mit tegyek? Áldoznom kell az isteneknek. Úgy hívják őket: gyerekkor. Tudnék nem pattogtatni is, az egyelőre azonban odébb van. Még nem vagyok elég öreg hozzá. Még ahhoz se, hogy már ne is emlékezem. Ezzel az utolsó bekezdéssel, a kukoricapattogtatással be is fejeztem a gyerekkoromra való visszatekintést, a kommemorációt.

Akartam én egyáltalán? Valaki megbízott vele, s én pedig megadtam magamat a sorsnak. Mi volt az egészben az a különös, az az egyedi, az a rejtélyes, az a titokzatos, amiért érdemes volt papírra vetni? Nem tudom, csakugyan olyan érdekes volt-e az a világ, aminek a formáját én is kitöltöttem. Mulatságos, hogy az emberek meg vannak róla győződve, az ő sorsuknál nincs fantasztikusabb. Senki sem élt úgy, ahogyan ők. Olyan szegényen. Olyan gazdagon. Olyan keservesen. Olyan boldogan. Vagy tévedek? Már nem ilyen furcsák? Lehet, hogy már nem is emlékeznek? Én még emlékszem valamire. Többre is, mint amennyit

papírra vettem, de ahogy előrehaladtam, elszomorodva vettem észre, hogy hiába szedek össze akár tízszer annyi apróságot is, nem gazdagít rajta, azon a tájon bizony sok volt a por, kevés az eső. Azt is elszomorodva vettem észre, lehet, csalódni fog, aki megdolgozott: nem találtam meg annak a világnak a kulcsát, mert lehet, hogy nincs is kulcsa, sőt ajtaja sincs, hát akkor minek a kulcs.

Az a világ, nem tudom, milyen világ volt. Egy parasztszaládé, amely már nem klasszikus gazdálkodó família? Vagy mégis? A maga idejének a karakterisztikus parasztszaládja: a négy osztályt végzett nagyszülők idős korukra a városba költöznek, a szülők már négy polgárit járnak ki, tanyán élnek, művelik a földet, cselédjük, béresük van, de közbeszól 1945, a „bejövetel”, s fenekestül felfordul minden. A termelőszövetkezetben végzik, onnan térnek nyugdíjba. Szokásaik a korral együtt változnak. Gyerekük, ha ambicionálja, egyetemi diplomát szerez, értelmiségi lesz, elsőgenerációs, a legrosszabb. Fél lábbal mindig paraszt marad, a sárból nem tudja kihúzni a lábát, ha végül kirántja, a cipője akkor is benne ragad. Nem a csizmája, azt már az apja cipőre váltotta.

A nagy változások éppen az ő gyerekkorában történtek meg, tudta is, nem is, hogy történelmi pillanat részese. Megalázták, azután jól felfogott érdekből élni hagyták; annak is vége lett, ismét egy villám vágott rajta végig. A történelemnek nincs tanulsága, nem is azért van, hogy konklúziója legyen, az én életemnek sincs. Úgy vagyok, mint az egyszeri boldog ember: sose boldog, a végén mégis derűs, amikor visszanéz.

Néhány hónappal ezelőtt nem sejtettem, hogy a nagy biztató egyszer kézbe veheti a meséimet. Hát kész van, egy-két helyen még húzok belőle, rövidíteni sosem árt, ahogy azt már Jékely Zoltán is megmondta: – Fiam, nyírj bele bátran, inkább egy névelővel kevesebb, mint ezer mondattal több! – Még így is hosszabb lett a kelleténél, de hiába olyan hosszú, attól félek, még sincs benne a gyerekkorom, az az őskövült világ. Jutottam, amire jutni tudtam. Múlok és visszanézek. Azt szoktuk mondani: visszanézünk. Arra nézünk vissza, amire visszalátni. Időt még nem látott ember, hogy nézzen vissza időre, korra? Nem időre nézek vissza, az eperfát nézem, amelynek lehajló leveleit úgy érinti a kecske ajka, mint ahogy Isten ujja érinti Ádámét; nézem, ahogy a kasza behussan a búza közé, s hersent egyet rajta, nézem az egész miskulanciát, és már nem fáj semmi. Nem baj, hogy trágylevet mertem, disznóólat lapátoltam tisztára vakmeleg délutánonkon, nemhogy baj, mára már szép nyereség. Nagyon sokáig kínos dolognak tartottam parasztyereknek születni. Tévedés: mindenhová, mindennek születni kell, arról már nem is beszélve, hogy még bennszülöttnek is, még annak is, akit leköpdösnek, elüldöznek, agyonvernek. Csak agyonverőnek nem.

Ha eddig nem békültem volna ki azzal, aki vagyok, meg azzal, aki voltam, akkor ezek a csendéletek, amelyek szinte észrevétlenül átfestették, valorizálták a gyerekkoromat, miközben már jókat derültem végrehajtón, pék lován, mácsonyán, köszörűn, kínokon, akkor ezek a nature morte-ok, ezek a mozdulatlan képek végképp kibékítettek mindennel: azzal, aki voltam, de azzal is, aki lehetek még.